

УДК 343.241

Красницький І. В., начальник факультету з підготовки фахівців
для підрозділів кримінальної міліції ЛьвДУВС;
Дубно Т. В., ад'юнкт ад'юнктури та докторантури ЛьвДУВС

Значення способу вчинення злочину для диференціації кримінальної відповідальності

Розглянуто способи вчинення злочину, які виступають ознаками, які криміналізують певне діяння, кваліфікуючими ознаками складу злочину та обставинами, які обтяжують покарання в Кримінальному кодексі України (далі КК України). З'ясовано неточності у формулюванні окремих способів вчинення злочину в диспозиціях статей Особливої частини кримінального закону, а також висловлено поради щодо усунення таких недоліків. Встановлено значення способів вчинення злочину для диференціації кримінальної відповідальності.

Ключові слова: спосіб вчинення злочину, загальнонебезпечний спосіб вчинення злочину, особлива жорстокість, шантаж, диференціація кримінальної відповідальності, кримінальний закон, кваліфікуючі ознаки складу злочину, обставини, які обтяжують покарання, санкція.

Рассмотрены способы совершения преступления, которые выступают криминообразующими, квалифицирующими признаками состава преступления и обтягивающими обстоятельствами в Уголовном кодексе Украины. Выявлено неточности в формулировке отдельных способов совершения преступления в диспозициях Особенной части уголовного закона, а также высказано советы по устранению таких недостатков. Установлено значение способов совершения преступления для дифференциации уголовной ответственности.

Ключевые слова: способ совершения преступления, общеопасный способ совершения преступления, особая жестокость, шантаж, дифференциация уголовной ответственности, уголовный закон, квалифицирующий признак состава преступления, обтягивающие обстоятельства, санкция.

The methods of committing crimes are considered, which are the signs that criminalize certain action, characterizing signs of corpus delict and aggravating circumstances in the Criminal code of Ukraine. Some provisions of the Criminal Code of Ukraine the methods of commission crime is a means of separating criminal acts of non-criminal. The uncertainty in formulating methods of committing crime in the disposition of article of the criminal law leads to unequal differentiation responsibility for crimes where qualified by acting the same way. The methods of committing crime, acting qualifying elements of crime affects the differentiation of criminal responsibility by setting higher limits of punishment. It seems correct unification of terms used to refer to identical methods of committing a crime in the criminal law to ensure unanimity in their understanding of the law enforcement activity. Aggravating circumstances perform a backup function in differentiation of criminal responsibility. It appears the necessity to define in a clear influence of the Criminal Code of Ukraine aggravating circumstances for criminal responsibility

Keywords: method of commission of crime, method of commission of crime, which dangerous in general lines, special cruelty, threat, differentiation of criminal responsibility, criminal code, characterizing sign of corpus delict, aggravating circumstances, approval.

Постановка проблеми. Спосіб вчинення злочину як певна послідовність прийомів і методів, які застосовуються особою при безпосередньому посяганні на охоронювані законом суспільні відносини, у кримінальному законі нерідко виступає ознакою, яка криміналізує певне діяння, кваліфікуючою ознакою складу злочину або обставиною, яка обтяжує покарання. Розуміння впливу способу вчинення злочину на диференціацію кримінальної відповідальності ускладнюється неточностями у формулюванні способів вчинення злочинів у диспозиціях статей Особливої частини та відсутністю меж впливу обставин, які обтяжують покарання, на кримінальну відповідальність. Тому *метою* вказаної роботи є визначити вплив способу вчинення злочину як

ознаки, яка криміналізує певне діяння, кваліфікуючої ознаки складу злочину та обставини, яка обтяжує покарання на диференціацію кримінальної відповідальності.

Стан дослідження. Проблему диференціації кримінальної відповідальності розглядали у своїх працях такі вітчизняні науковці як П.П. Андрушко, Ю.В. Баулін, Н.О. Гуторова, О.О. Дудоров, В.О. Навроцький, Н.А. Орловська, М.І. Хавронюк тощо. Серед російських дослідників, які досліджували вказане питання, слід назвати О.В. Васильєвського, Л.Л. Круглікова, Т.А. Леснієвські-Костарева, Ю.Б. Мельникову тощо.

У вітчизняному кримінальному праві диференціація кримінальної відповідальності є недостатньо розробленою. Значні напрацювання науковців стосуються визначення поняття диференціації кримінальної відповідальності, з'ясування її взаємозв'язку з іншими інститутами науки кримінального права, а також засобів диференціації кримінальної відповідальності. Вплив способів вчинення злочину на диференціацію кримінальної відповідальності практично не вивчався, що обумовлює необхідність більш детального розгляду вказаного питання.

Виклад основних положень. Диференціацію кримінальної відповідальності у кримінальному праві визначають як зміну передбаченого кримінальним законом виду, розміру і характеру відповідальності залежно від зміни суспільної небезпеки діяння і особи, яка його вчинила, а також з урахуванням принципу гуманізму та інших обставин [1, с. 15].

Диференціація кримінальної відповідальності реалізується через використання засобів диференціації – норм і положень, у яких законодавець однозначно відобразив напрям зміни відповідальності за злочин з основним складом [2, с. 88]. До вказаних засобів видається правильним віднести також і спосіб вчинення злочину та розглянути його вплив на диференціацію кримінальної відповідальності в наступних аспектах:

1. Як засобу криміналізації суспільно небезпечного діяння.
2. Як кваліфікуючу ознаку складу злочину.
3. Як обставину, яка обтяжує покарання.

Аналізуючи норми КК України, можна виділити ті з них, у яких спосіб вчинення є ознакою, яка криміналізує певну дію. Так, ст. 120 КК України називає способами доведення до самогубства жорстоке поводження, шантаж, примус до протиправних дій або систематичне приниження людської гідності. Фізичне насильство та погроза його застосування виступають ознакою, яка криміналізує діяння, передбачені статтями 152 і 153 КК України. Якщо доведення до самогубства, згвалтування чи задоволення статевої пристрасті неприродним способом мало місце в результаті застосування інших способів (наприклад, обман або зловживання довірою), то виключається злочинність вказаних дій, а відтак і відповідальність за вказаними статтями КК України.

Таким чином, спосіб вчинення злочину у вказаних випадках використовується законодавцем як засіб відмежування злочинних дій від незлочинних.

У теорії кримінального права під кваліфікуючими ознаками розуміють вказані в законі характерні для частини злочинів відповідного виду суттєві обставини, що відображають типovu, значно змінену порівняно з основним складом злочину, ступінь суспільної небезпеки вчиненого і особи винного й таким чином впливають на законодавчу оцінку (кваліфікацію) вчиненого та міру відповідальності [3, с. 48]. Як вдало зазначає Т.О. Леснієвські-Костарева, кваліфікуючі ознаки, поряд з іншими кримінально-правовими засобами, виконують функцію диференціації кримінальної відповідальності, встановлюючи нові, підвищені порівняно з передбаченими санкціями за злочин з

основним складом межі типового покарання[4, с.228].

В Особливій частині КК України передбачено 31 положення, де спосіб вчинення злочину виступає кваліфікуючою або особливо кваліфікуючою ознакою складу злочину: особлива жорстокість (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України); спосіб, небезпечний для життя багатьох осіб (п. 5 ч. 2 ст. 115 КК України); спосіб, що має характер особливого мучення (ч. 2 ст. 121 КК України); спосіб, що має характер мордування (ч. 2 ст. 126 КК України); примушування або обман (ч.2 ст. 142, ч. 2 ст. 143 КК України); спосіб, небезпечний для життя і здоров'я потерпілого (ч. 2 ст. 146, ч. 2 ст. 332 КК України); погроза знищення людей (ч. 2 ст. 147 КК України); насильство, яке не є небезпечним для життя чи здоров'я потерпілого або погроза застосування такого насильства (ч. 2 ст. 149, ч. 2 ст. 186, ч. 2 ст. 278, ч. 2 ст. 289, ч. 2 ст. 312 КК України); насильство, яке небезпечне для життя або здоров'я потерпілого або погроза застосування такого насильства (ч.3 ст. 149, ч.3 ст. 289 КК України); насильство чи погроза його застосування (ч. 2 ст. 150-1, ч. 2ст. 162, ч. 3 ст. 342, ч. 2 ст. 365 КК України); погроза знищення, пошкодження або вилучення майна потерпілої (потерпілого) чи її (його) близьких родичів або розголошення відомостей, що ганьблять її (його) чи близьких родичів (ч. 2 ст. 154 КК України); насильство, знищення чи пошкодження майна, погроза застосування насильства або знищення чи пошкодження майна (ч.2 ст. 157); підробка (ч. 2,3 ст. 158, ч. 3 ст. 160 КК України); підміна (ч.7 ст. 158 КК України); насильство, обман чи погроза (ч. 2 ст. 161 КК України); фізичне або психічне насильство (ч.2 ст. 180 КК України), погроза вбивства чи заподіяння тяжких тілесних ушкоджень (ч. 2 ст. 189 КК України); насильство, яке небезпечне для життя або здоров'я особи (ч. 3 ст. 189, ч. 3 ст. 278, ч. 3 ст. 280, ч. 3 ст. 308, ч. 3 ст. 262, ч. 3 ст. 355 КК України); погроза вбивством чи заподіянням тяжких тілесних ушкоджень, або насильство, що не є небезпечним для життя і здоров'я (ч. 2 ст. 206, ч. 2 ст. 355 КК України); підпал або інший загальнонебезпечний спосіб (ч. 2 ст. 252, ч. 2 ст. 411 КК України); підпал, вибух або інший загальнонебезпечний спосіб (ч. 2 ст. 194, ч. 3 ст. 239-1, ч. 4 ст. 240, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 399 КК України); загальнонебезпечний спосіб (ч. 2 ст. 194-1, ч. 2 ст. 270-1, ч. 2 ст. 292 КК України); спосіб масового знищення звірів, птахів чи інших видів тваринного світу (ч. 2 ст. 248 КК України); спосіб масового знищення риби, звірів чи інших видів тваринного світу (ч. 2 ст. 249 КК України); погроза використати радіоактивні матеріали (ч.2 ст. 266 КК України); погроза застосування насильства, застосування зброї чи спеціальних засобів або болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями (ч. 2 ст. 365 КК України); насильство або знуцання над особою (ч. 2 ст. 373 КК України);спосіб, небезпечний для життя чи здоров'я інших осіб, або застосування насильства чи погроза його застосування (ч. 2 ст. 393 КК України); спосіб, що має характер знуцання або глумлення (ч. 2 ст. 406 КК України); погроза нападу на осіб, які мають міжнародний захист або на їх службові приміщення — ч. 2 ст. 444 КК України.

У наведених нормах кримінального закону, на наш погляд, існують деякі неточності законодавчої техніки, яких припустився законодавець. Зокрема, у ч. 2 ст. 121, ч. 2 ст. 126, ч. 2 ст. 373, ч. 2 ст. 406 КК України прописані способи вчинення злочину — особливе мучення, мордування, болісний і такий, що ображає особисту гідність потерпілого, насильство або знуцання, знуцання або глумлення. Видається доцільним об'єднати зазначені способи вчинення злочину в одне поняття “особлива жорстокість”, не вдаючись до широкого спектру синонімічних або споріднених термінів, про що неодноразово наголошували вітчизняні науковці [5, с. 162; 6, с. 395].

Аналізуючи вплив вказаних способів вчинення злочину на диференціацію кримінальної відповідальності, відзначимо, що у п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України, де кваліфікуючою ознакою виступає особлива жорстокість, верхня межа санкції зростає від 15 років до довічного позбавлення волі. У статтях КК України, де передбачені тотожні особливій жорстокості способи вчинення злочину, можна прослідкувати таке зростання верхньої межі санкції: ч. 2 ст. 121 — у 1,25 рази, ч. 2 ст. 126 — від покарань, не пов'язаних з позбавленням волі до покарання у виді позбавлення волі на строк до 5 років, ч. 2 ст. 373 — у 2,6 рази, ч. 2 ст. 406 КК України — у 1,6 рази.

Про підпал, вибух або інший загальнонебезпечний спосіб ідеться у ч. 2 ст. 194, ч. 3 ст. 239-1, ч. 4 ст. 240, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 352, ч. 2 ст. 378, ч. 2 ст. 399 КК України. Натомість у ч. 2 ст. 194-1, ч. 2 ст. 270-1, ч. 2 ст. 292 КК України вказано на загальнонебезпечний спосіб без деталізації його видів. Цілком виправданою, на наше переконання, є уніфікація вказаних понять кримінального закону в єдине — “загальнонебезпечний спосіб вчинення злочину” з метою уникнення різного тлумачення при правозастосуванні, а відтак досягнення рівнозначного впливу вказаних ознак на диференціацію кримінальної відповідальності.

Загальнонебезпечний спосіб вчинення злочину впливає на диференціацію кримінальної відповідальності через збільшення верхньої межі санкції: у ч. 2 ст. 270-1 КК України верхня межа санкції зростає у 2,6 рази, у ч. 2 ст. 194-1 КК України — у 3,3 рази, у ч. 2 ст. 292 КК України — у 1,6 рази. Відповідальність у положеннях Особливої частини КК України, де кваліфікуючою ознакою є інший загально небезпечний спосіб диференціюється у частині збільшення верхньої межі санкції наступним чином: ч. 2 ст. 194 — у 3,3 рази, ч. 3 ст. 239-1 — у 1,6 рази, ч. 4 ст. 240 — у 4 рази, ч. 2 ст. 347, ч. 2 ст. 352 і ч. 2 ст. 378 — у 3 рази, ч. 2 ст. 399 КК України — у 2,6 рази.

Наведені приклади переконливо демонструють неоднаковий вплив однієї й тієї самої кваліфікуючої ознаки складу злочину, яка є способом вчинення злочину, на зростання верхньої межі санкції, а відтак і на диференціацію кримінальної відповідальності. Видається, що однаковий вплив певного способу вчинення злочину, який є кваліфікуючою ознакою, на типове покарання можливий лише у злочинах з однаковим родовим об'єктом

Існують деякі неточності щодо використання в Особливій частині КК України такого способу вчинення злочину, як шантаж. У юридичній літературі шантаж розуміють як погрозу розголошенням компрометуючих або інших відомостей, які потерпілий або його близькі родичі бажать зберегти у таємниці [5, 463]. Вказаний термін використовується законодавцем лише як ознака основного складу злочину у ч. 1 ст. 120, ч. 1 ст. 149, ч. 1 ст. 258-1, ч. 1 ст. 303 КК України. Проаналізувавши положення кримінального закону, доходимо до висновку про те, що у ч. 2 ст. 154, ч. 1 ст. 189, ч. 1 ст. 386 способи вчинення злочину сформульовані за допомогою ознак, які характерні для шантажу, проте саме цей термін з незрозумілої причини не вживається. Слід відзначити, що лише в ст. 154 розголошення відомостей, що ганьблять потерпілу (потерпілого) чи її (його) близьких родичів (фактично шантаж) є кваліфікуючою ознакою, яка свідчить про підвищену суспільну небезпеку примушування до вступу в статевий зв'язок. У інших статтях спосіб, сформульований за допомогою ознак, характерних для шантажу, є альтернативною ознакою основного складу злочину і вважається законодавцем менш небезпечним способом вчинення злочину, ніж, наприклад, погроза знищення, пошкодження або вилучення майна, оскільки описується в кінці диспозиції. Ми із вказаним підходом не погоджуємося, так як відновити зіп-совану репутацію практично неможливо у порівнянні із пошкодженням

майном, яке у переважній більшості випадків підлягає відновленню. На наш погляд, у статтях 189 і 386 КК України необхідно прописати поняття «шантаж» як ознаку кваліфікованого складу злочину, а його тлумачення надати у примітці до статті Особливої частини, де про такий спосіб ідеться вперше.

Вказані неточності у формулюванні кваліфікованих ознак складу злочину в КК України можуть призвести до призначення однакового покарання за вчинення злочинів як з основним, так і кваліфікованим складом, що не відповідатиме ступеню суспільної небезпеки вчиненого.

Ми дотримуємося позиції тих авторів, які вважають обставини, які обтяжують покарання, засобами диференціації кримінальної відповідальності, а не індивідуалізації покарання, так як у кримінальному законі закріплений напрям впливу вказаних обставин на кримінальну відповідальність [8, с. 141]. Стосовно способів вчинення злочину, що є обставинами, які обтяжують покарання, то кримінальний закон називає такими вчинення злочину з особливою жорстокістю (п. 10 ч. 1 ст. 67 КК України) та вчинення злочину загальнонебезпечним способом (п. 12 ч. 1 ст. 67 КК України). Як неважко помітити, вказані ознаки термінологічно співпадають із вищенаведеними кваліфікуючими ознаками складу злочину. Для правозастосовної практики важливо з'ясувати відмінний вплив вказаних ознак на диференціацію кримінальної відповідальності. Відповідно до правила про заборону подвійного врахування одних і тих самих обставин під час призначення покарання [9, с. 156], обставини, які обтяжують покарання відіграють резервну роль. Якщо вплив кожного способу вчинення злочину як кваліфікуючої ознаки складу злочину відображений у зміні меж санкції статті КК України, то вплив обставин, які обтяжують покарання, залишається нечітким. Так, не може бути однаковим вплив особливої жорстокості, яка заподіює шкоду лише одному об'єкту кримінально-правової охорони, та загальнонебезпечного способу вчинення злочину, який завдає шкоди життю і здоров'ю декількох осіб, громадському порядку, екологічній безпеці тощо. Тому, на наш погляд, необхідно визначити у кримінальному законі межі зміни кримінальної відповідальності з урахуванням кожної з ознак, які обтяжують покарання.

Висновки. Аналіз вищевикладених положень дозволяє зробити наступні висновки:

- У ряді статей КК України спосіб є ознакою, яка криміналізує певну дію, тому вчинення її іншим способом виключає кримінальну відповідальність. У таких випадках спосіб вчинення злочину служить засобом відмежування злочинних дій від незлочинних.
- Неточність у формулюванні способів вчинення злочинів у диспозиції статей Особливої частини кримінального закону спричиняє неоднакову диференціацію відповідальності за злочини, де кваліфікуючою ознакою виступає один і той самий спосіб.
- Спосіб вчинення злочину, який виступає кваліфікуючою ознакою складу злочину впливає на диференціацію кримінальної відповідальності шляхом збільшення верхньої межі санкції статті особливої частини КК України.
- Видається правильною уніфікація термінів, які використовуються для позначення тотожних способів вчинення злочину в кримінальному законі з метою однакового їх розуміння у правозастосовній діяльності.
- Обставини, які обтяжують покарання виконують резервну функцію при диференціації кримінальної відповідальності. Вбачається необхідність визначення у КК України чіткого впливу обставин, які обтяжують покарання, на кримінальну відповідальність.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лесниевски-Костарева Т.А. Дифференциация уголовной ответственности. Теория и законодательная практика / Т.А.Лесниевски-Костарева — [2-е изд., перераб. и доп.]. — М.: Изд-во НОРМА, 2000. — 400 с.
2. Васильевский А.В. Дифференциация уголовной ответственности и наказания в Общей части уголовного права: дисс... канд. юрид. наук / А.В. Васильевский. — М., 2000. — 219 с. .
3. Гуторова Н.О. Проблеми вдосконалення кваліфікуючих ознак злочинів у сфері господарської діяльності // Відповідальність за злочини у сфері господарської діяльності: Матер. наук.-практ. конф. Харків, 5–6 жовтня 2005 р. — Х.: Вид-во Кроссрууд, 2006. — С. 47–50.
4. Лесниевски-Костарева Т.А. — вказана праця.
5. Матвійчук В.К. Особливо жорстоке поводження як ознака об'єктивної сторони складу злочину. / В.К. Матвійчук. — Юридична наука. — 2011. — №2. — с.155-163.
6. Гедьо А.С. Проблемні питання визначення понять «жорстокість» і «особливо жорстокість» / А.С. Гедьо. — Митна справа. — 2011. — №2.ч.2 — с.393-396.
7. Тростюк З. Про необхідність тлумачення поняття «шантаж» у Кримінальному кодексі України / З. Тростюк //Матеріали ІХ регіональної науково-практичної конференції «Проблеми державотворення і захисту прав людини в Україні», 13-14 лют. 2003 р. — Львів, 2003. — С.463 — 464.
8. Дифференциация ответственности в уголовном праве / Л.Л. Кругликов, А.В. Васильевский; Ассоциация Юридический центр. — СПб.: Юридический центр Пресс, 2003. — 298 с.
9. Кримінальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. / за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, В. І. Борисова, В. І. Тютюгіна. — 5-те вид., допов. — Х.: Право, 2013. — 1416 с.

